

Tátrai Szilárd

„...hogy mondani lehessen majd...”

**A nézőpont szerveződése Mészöly Miklós
Szárnyas lovak című elbeszélésében***

1. Bevezetés

Egy szüret utáni napon egy Teleszkai nevű ember, valamint közelebbről meg nem nevezett fiatal kísérője Teleszkaiék présházához hajtanak. Délután háromra érnek fel a présházhoz, ahol a szüretelő kádban holtan találják Teleszkai feleségét, Tikos Rákhelt és annak szeretőjét, Töttös Estvánt, akiket szeretkezés közben fojtott meg a pincelég. Teleszkai és a fiú négyig a présházban maradnak. A férfi ez alatt az idő alatt gondolja ki a további teendőket. A terv részét képezi, hogy a kétlovas szekérrel a szurdik felé távoznak a helyszínről. Ám a szurdik az előző napi vihar következtében beomlott. Hogy járhatóvá tegyék a szurdikot, négy órától egészen tízig kubikolnak, miközben csak két rövid pihenőt tartanak. A földmunka végeztével visszamennek a présházba, ahol újabb két órát töltenek el. Ezalatt Teleszkai szalmafonatokkal kibéleli a kádat, hogy a holttestek a szállítás során ne mozduljanak el, majd a fiú segítségével felteszi a kádat a szekérre, és éjfél körül útnak indulnak a Dunához. Útjuk során tesznek egy kitérőt: megmutatják a holttesteket a plébánosnak, Angalit Mészáros Osválnak. Teleszkai arra kéri a papot, hogy mondjon

* A dolgozat a Bolyai János kutatási ösztöndíj támogatásával készült.

valamit a holttesteknek. Miután a pap néhány félbehagyott imával félig-meddig teljesíti a kérést, folytatják útjukat a Dunához. Eközben elhaladnak egy konzervgyár, majd egy téglagyár mellett, végül az ártéri erdőn keresztülvágva a régi révállomásnál érik el a Dunát. Itt fél órát maradnak, amit szemlélődéssel töltenek. A szennyezett környezetet látva Teleszkai lemond terve beteljesítéséről, amiről egyébiránt sem előtte, sem utána nem mondott semmi közelebit a fiúnak. Visszahajtanak a présházhoz, ott nagyjából mindent visszaállítanak az eredeti helyére, s abban bíznak, hogy még hajnal előtt hazaérnek.

Ha megkérnének néhány embert, foglalják össze Mészöly Miklós *Szárnyas lovak* (1977) című novellájának a történetét, könnyen elképzelhető, hogy a fentihez nagyon hasonló összegzés is születne, de természetesen az sem lenne kizárható, hogy a fentitől akár jelentősen eltérő verziókkal is találkozánk. E dolgozatban mindazonáltal az kerül a figyelem középpontjába, ami ezeket a verziókat mindenképpen összekötné. Vagyis az, hogy ugyanolyan módon, a Mészöly-novella befogadásán keresztül férnének hozzá ahhoz a világhoz, amely történetként reprezentálódik a számukra. Ebből a szempontból pedig már nagyon is lényeges kérdés az, hogy mi és hogyan irányítja a figyelmünket akkor, amikor megkíséreljük megérteni a *Szárnyas lovak* történetét, és hogy a megértést tekintve milyen következményei vannak a figyelmünk ilyenén történő irányításának. A dolgozat a nézőpont(ok) szerveződésének és működésének problémáját a történetek referenciális értelmezésében játszott szerepe felől közelíti meg. Mivel olyan – elsősorban pragmatikai érdekeltségű – modell felvázolásának a lehetőségeit kutatja, amelynek tudományelméleti és -módszertani kontextusát a funkcionális kognitív nyelv-

elméleti irányzatok háttérfeltevésai jelölik ki, a 2. pont a funkcionális szemléletű, határozott kognitív szempontokat érvényesítő pragmatikák néhány jellemző vonását emeli ki, hogy ezekkel összefüggésben értelmezhesse az elbeszélés és a nézőpont fogalmát. A fogalomértelmezések keretében pedig olyan modell kidolgozására tesz javaslatot, amely a narratív diskurzusokban történetként megjelenő referenciális helyzet megértését a történet fizikai világának (tér- és időviszonyainak) társadalmi világának (személyközi viszonyainak) és mentális világának (a szereplők mentális állapotainak) kontextusfüggő kiindulópontokból történő megjelenítésével, illetve feldolgozásával kapcsolja össze. A 3. pont a felvázolt modell alkalmazhatósága mellett egy szépirodalmi elbeszélés (Mészöly Miklós: *Szárnyas lovak*) nyelvészeti érdekeltségű vizsgálatával, illetve annak általánosítható tanulságaival kíván érvelni.

2. A funkcionális kognitív pragmatikai értelmezés lehetőségei

A funkcionális nyelvészeti modellek a nyelvhasználatot nem valamiféle autonóm rendszernek tételezett, ennél fogva formálisan leírható szintaxishoz való közvetlen és következményes viszonyában értelmezik. Éppen ellenkezőleg: a nyelvhasználatot az egyéb emberi tevékenységekkel összefüggésben, a diskurzusok közegében folyó **funkcionálásként** közelítik meg, a nyelvi szimbólumok szerveződését és működését alapvetően ebből a kiindulópontból szemlélik (l. bővebben Ladányi–Tolcsvai Nagy 2008). Ebből következően a nyelvi tevékenységgel együtt járó jelentésképzést a világról való tudástól nemhogy élesen elválasztva, hanem vele szoros összefüggésben értel-

mezik. Másképpen szólva: nem kívánnak éles határt húzni a nyelvi jelentésképzéssel kapcsolatos problémák megjelentésében egyaránt érdekelt szemantika és pragmatika között. Ezzel szemben inkább az mondható el róluk, hogy a szemantikai és a pragmatikai kutatások jellegzetesen eltérő kiindulópontjára hívják fel a figyelmet, hiszen amíg előbbiek elsősorban a nyelvi szimbólumoknak, addig utóbbiak elsősorban a kontextuális ismereteknek a jelentésképzésben betöltött szerepére összpontosítanak (l. ehhez pl. Langacker 1987, 1991, Robinson 1997, Sinha 1999, valamint Verschueren 1999).

A funkcionális kiindulópontú, határozott kognitív szempontokat érvényesítő pragmatikai modellek egyik központi fogalma az **adaptáció** (l. Verschueren 1995, 1999, valamint Tomasello 1999 és Sinha 2001). E pragmatikaértelmezésekben ugyanis a nyelvhasználat olyan adaptív tevékenységként jelenik meg, amely a résztvevők kommunikációs igényeinek kielégítését célozza meg az éppen adott környezeti feltételek mellett. A diskurzusok megnyilatkozóinak ennél fogva olyan nyelvi megoldásokat érdemes alkalmazásba venniük, amelyek – kissé leegyszerűsítve fogalmazva – megfelelnek a saját kommunikációs céljainak és beszédpartnere(i) kommunikációs elvárásainak. A nyelvi tevékenység mint adaptáció jellemzéséhez ennél fogva segítségül hívható a választás és az egyezkedés fogalma is (Verschueren 1999: 55–71). A diskurzusok résztvevői ugyanis egyfelől rendelkeznek azzal a képességgel és lehetőséggel, hogy a nyelv variabilitását kiaknázva a rendelkezésükre álló megoldások közül – többkevesebb tudatossággal – kiválasszák a megfelelőnek vélt megoldásokat. Másfelől rendelkeznek azzal a képességgel és lehetőséggel is, hogy megfelelőnek vélt választásaik-

nak érvényt szerezzenek, illetve megkérdőjelezzék mások nem megfelelőnek vélt választásait. Az egyezkedések eredményeiként pedig kialakíthatnak olyan szociokulturális elvárásrendszerként értett nyelvi normákat, amelyek viszonylagos állandóságuk ellenére is ki vannak téve további egyezkedéseknek. Az adaptációként értett nyelvi tevékenység tehát egyszerre és egymást feltételezve jellemezhető az alkalmazkodás és az alakítás kettősségével: az emberek a nyelvi tevékenység során tekintettel vannak körülményekre, hiszen szavaikat részben azokhoz igazítják, a nyelvi tevékenység azonban – mint minden emberi tevékenység – változásokat is előidéz a környezetben, így nemcsak a szavak igazodnak a világhoz, hanem a világ is a szavakhoz. A nyelv és a világ viszonya tehát e keretben dinamikus kölcsönviszonyként nyer értelmezést.

A fentebb mondottakkal szorosan összefügg, hogy a funkcionális kognitív pragmatikák elutasítják az emberi megismerés és a társadalmi kommunikáció szigorú és merev elválasztását, illetve elválaszthatóságát. Nem egyszerűen arról van csupán szó, hogy a kontextuális ismereteket mozgósító dinamikus jelentésképzés vizsgálata során figyelembe veszik a nyelvi tevékenységnek mind a szociokulturális, mind a kognitív feltételeit, hanem arról, hogy ezeket szintén kölcsönös feltételezettségükben szemlélik (l. Verschueren 1999: 173–175, Tomasello 2002: 103–116, Duranti 1997: 282–283, továbbá Sinha 1999, 2001). E megközelítés szerint tehát a nyelvi tevékenység nem egyszerűen egyénileg vezérelt kognitív műveletek összessége, hiszen az egyének nyelvi képességeinek kialakulása és kamatoztatása a társas interakciókhoz kötődik, így egyszerre, egymást feltételezve rendelkezik biológiai (ezen belül: fajspecifikus) és kulturális (ezen

belül: kultúraspecifikus) jellemzőkkel. A nyelvhasználat mint szimbolikus kommunikáció ennél fogva értelmezhető olyan **társas megismerő tevékenységként**, amelynek – amellet, hogy a személyközi (interperszonális) kapcsolatok kifinomult bonyolítására is lehetőséget biztosít – az a jellegadó tulajdonsága, hogy mások számára hozzáférhető (interszubjektív) világreprezentációk létrehozását teszi lehetővé. Ennek hangsúlyozása azért is különösen fontos, mert a dolgozatban felvázolandó értelmezői modellben is kiemelt szerepet tulajdonítunk a nyelvi reprezentációk interszubjektív és ezzel összefüggő perspektivikus természetének. A nyelvi szimbólumok segítségével interszubjektív módon létrejövő világreprezentációk azért perspektivikus természetűek, mert az alkalmazásba vett nyelvi szimbólumok „nem közvetlenül képezik le a világot, hanem arra szolgálnak inkább, hogy az emberek másokat arra ösztönözzenek, hogy egy perceptuális vagy konceptuális helyzetet egy bizonyos módon és ne másképpen értelmezzenek vagy figyeljenek meg” (Tomasello 2002: 137).

2.1. Az elbeszélés (narratív diskurzus) fogalmának értelmezése

A dinamikus jelentésképzés folyamatának a beszédeseményként értett **diskurzus** biztosít keretet. A diskurzusra az jellemző, hogy résztvevői, a megnyilatkozó(k) és a befogadó(k) interakcióba lépnek egymással valamely természetes nyelv (vagy nyelvek) közegében, s a másik figyelmének irányításával, illetve követésével konstruktívan hozzájárulnak a kommunikáció sikeréhez, amely e szerint a magyarázat szerint egy perceptuálisan vagy konceptuálisan hozzáférhető **referenciális helyzet** együttes

megfigyelésével, illetve megértésével jár együtt (Sinha 2001, valamint l. még Tomasello 2002: 103–143). A referenciális helyzet megfigyelése, illetve megértése egy olyan **diskurzusvilág** (mentális modell) létrejöttét feltételezi, amely egyfelől a diskurzus során nyelviileg kifejtett (és konvencionálisan bennfoglalt) információkból, másfelől az ott alkalmazásba vett kontextuális ismeretekből épül fel (vö. Tolcsvai Nagy 2001: 121–125). Ahhoz ugyanis, hogy egy beszédesemény során meg tudjunk figyelni, illetve meg tudjunk érteni egy referenciális helyzetet, kontextuális értelmezését kell adnunk annak, amit nyelviileg kifejtettünk.

A **kontextus** fogalma tehát egyszerre jelöli a megnyilatkozás kommunikációs körülményeivel kapcsolatos ismeretek rendszerét és ezen ismeretek alkalmazását (l. bővebben Verschueren 1999: 75–114, Tátrai 2004, 2006a: 220–224, valamint vö. Mey 2001: 39–45). Ha figyelmünket először a szerkezeti jellemzőkre irányítjuk, érdemes megemlíteni, hogy a kontextus összetevői (legalább) két, egymást kiegészítő és részben átfedő szempontrendszer segítségével is megközelíthetők. Hagyományosabb kiindulópontból a kontextus értelmezhető olyan értelemtartományként, amely a szituációra (a közlés személyközi, valamint térbeli és időbeli viszonyaira), a cselekvésre (a közlés céljára, az elérni kívánt hatásra) vonatkozó ismereteket, valamint a szituációhoz közvetlenül nem kötődő, de a témával kapcsolatos pragmatikai háttérismereteket foglalja magában. Másfelől – Verschueren (1999) modelljét követve – a kontextus felfogható olyan viszonyrendszerként, amely a résztvevőket, illetve azok fizikai, szociális és mentális világát foglalja magában. A fizikai világ a résztvevők által észlelt tér-idő viszonyrendszerből épül fel.

A szociális világ a résztvevők társadalmi viszonyrendszerét öleli fel. A mentális világ pedig a résztvevők (egymásnak is tulajdonított) mentális állapotait tartalmazza. Hangsúlyozni kell azonban, hogy e pragmatikaelméleti keretben a résztvevők fizikai, szociális és mentális világa kölcsönösen feltételezi egymást. Egyfelől a diskurzus során a minket körülvevő fizikai és szociális világ az elménkben reprezentálódik, másfelől az elménk működéséről csak a fizikai és társas környezet figyelembe vételével, ahhoz való viszonyukban beszélhetünk (l. még erről Sinha 2001, Tomasello 2002). Emellett a kontextus létrehozásának műveleti jellegére is fel kell hívni a figyelmet: arra, hogy a kontextus nem előre adott, a megnyilatkozásoktól függetlenül létező realitás. A résztvevők ugyanis a feldolgozás során kisebb-nagyobb erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy a fizikai, szociális és mentális világból származó ismeretek mozgósításával biztosítsák az éppen folyó diskurzusban a kommunikációs igényeknek megfelelő, adekvát, sikeres értelmezést.

Eddig a diskurzusok feldolgozásáról általánosságban esett szó. Ám mivel érdeklődésünk középpontjában a narratív diskurzusok állnak, választ kell adnunk arra a kérdésre is, hogy mivel magyarázható e diskurzusok narrativitásának sajátosságai, és mi következik e diskurzusok narratív jellegéből. Érdemes abból kiindulni, hogy a diskurzus résztvevői a világ reprezentálásának (strukturálásának, értelmezésének) többféle tipikus lehetőségére támaszkodhatnak, azaz többféle megértési módot vehetnek alkalmazásba akkor, amikor egy referenciális helyzetet megfigyelnek, illetve megértenek (l. Tátrai 2006a: 217–220). A megértés tipikus módjainak vázlatos ismertetése során első lépésként célszerű különbséget tenni

a megértés két alapvető módja, a ‘*hogyan (kell)*’ tudásán alapuló **procedurális megértés** és a ‘*mi (van/volt/lesz)*’ tudásán alapuló – a narratívák feldolgozását is meghatározó – **propozicionális (deklaratív) megértés** között. A procedurális megértés alapvetően annak tudásán alapul, hogy miképpen cselekedjünk bizonyos körülmények között bizonyos kommunikációs igények kielégítése érdekében. E megértési mód pedig az értelmezés minimumát követeli meg, mert a diskurzusvilág létrejöttében alapvető szerepet játszanak a közvetlenül érzékelt, vagyis a fizikai világból származó információk. A közvetlen fizikai világ ismeretére támaszkodó procedurális megértés tehát a megértés egyszerű módja, hiszen prototipikusan az jellemzi, hogy a figyelem egy perceptuálisan feldolgozható referenciális helyzetre irányul (l. Brown 1994: 11–13, valamint Tomasello 2002: 205–207). A propozicionális megértés viszont, amely a „procedurális tudás reprezentációs újraírásának eredményeként alakul ki” (Tomasello 2002: 205), és egy hatékonyabb és elvontabb kognitív rendszer létét feltételezi, alapvetően nyelvileg hozzáférhető tudáson alapul. Ám a propozicionális megértés is többféle lehet: két alapvető módja a narratív megértés és az argumentatív megértés (l. Brown 1994: 11–13), amelyek – ha tágan értjük őket – a nyelvi gondolkodás jellegadó formáiként is értelmezhetők. A nyelvi gondolkodás e két formája közötti különbség az alábbiakkal magyarázható (l. Bruner 2001: 27–30):

- Az **elbeszélések megértésekor** a tér és az idő fizikai tapasztalásán alapuló „*élményszerű*” tudás játszik meghatározó szerepet: az elemi jelenetek (események) közötti konkrét kapcsolatok kerülnek a figye-

lem középpontjába. Ennek következtében az elemi események közötti oksági viszonyok konkrétebben, a tér- és időbeli viszonyok szerveződésének szempontjából nyernek értelmet és értelmezést.

- Az érvelések megértéséről mindazonáltal ez már kevésbé mondható el, itt ugyanis olyan világreprezentáció jön létre, amelyben az elemi jelenetek, események között nem konkrét kapcsolatot, hanem magasabb absztrakciós szinten lévő, azaz elvont (logikai, tágan értett oksági) kapcsolatot, „egyetemes igazságfeltételeket” kell keresnünk.

A narratív megértés tehát azért követel meg sajátos értelmezői viszonyulást a befogatótól (hallgatótól, olvasótól), mert a nyelvi szimbólumokból kiindulva olyan történetté összeálló világreprezentációt (általánosabban fogalmazva: olyan referenciális helyzetet) kell megalkotnia, amely lehetővé teszi számára, hogy a szereplőket térben és időben nyomon követhesse, valamint hogy a cselekvések és történések között időbeli és oksági összefüggéseket találhasson (Brown 1994: 15–18). A narratív diskurzus résztvevőinek ugyanis a figyelmüket olyan – alapvetően konceptuálisan feldolgozható – referenciális helyzetre (olyan elbeszélte eseményre, eseménysorra) kell összpontosítaniuk, amely általában nem tart fenn közvetlen kapcsolatot a diskurzus fizikai világával, és ezzel összefüggésben: magával a beszédeseménnyel.

2.2. A nézőpont fogalmának értelmezése

A funkcionális kognitív magyarázatokban a nézőpont (perspektíva) fogalma kulcsfogalomként szerepel. A meg-

nyilatkozások feldolgozása során – azaz létrehozásuk és befogadásuk folyamatában – meghatározó szerepet játszik ugyanis az a pozíció, vagyis nézőpont, ahonnan az éppen aktuális megnyilatkozó a tapasztalatairól mások számára hozzáférhető világrepresentációt készít (l. Langacker 1987, 1991, Sanders–Spooren 1997, valamint Tomasello 2002). E világrepresentáció többféle olyan kiindulópont alkalmazásával jön létre, amelyek együttes jelenléte, azaz kombinációja rajzolja ki a megnyilatkozás nézőpontoszerkezetét. Sanders és Spooren (1997) a kiindulópontok három fajtáját különbözteti meg: a referenciális központot, a semleges kiindulópontot és a tudatosság szubjektumát (l. még erről Tolcsvai Nagy 2001: 125–127, valamint Tátrai 2005). A semleges kiindulópont fogalma elsősorban az elemi mondatok feldolgozásával függ össze: azt az entitást jelöli, akinek vagy aminek a kiindulópontjából az adott elemi jelenet reprezentálódik, ahonnét az elemi mondat feldolgozódik, és abban az értelemben semleges, hogy nincs feltétlenül közvetlen köze a beszédeseményhez. A semleges kiindulópont ennél fogva inkább a jelentésképzés szemantikai vizsgálatában kaphat kitüntetett szerepet. A másik két kiindulópont viszont nem nevezhető semlegesnek, hiszen működésük megértéséhez nélkülözhetetlenek a kontextuális ismeretek, így e kiindulópontok elsősorban a kontextuális jelentésképzés problémájára összpontosító pragmatika nézőpontjából érdemelnek megkülönböztetett figyelmet.

- A **referenciális központ** fogalma azt a tájékozódási (orientációs) kiindulópontot jelöli, amelyből a megnyilatkozás térbeli, időbeli és személyközi viszonyai reprezentálódnak. A referenciális központot alapeset-

ben a megnyilatkozó személye, illetve térbeli és időbeli elhelyezkedése jelöl ki, a megnyilatkozónak azonban lehetősége van arra, hogy e tájékozási centrumot – részlegesen vagy akár teljesen – áthelyezze egy másik entitásra, főképpen egy más személyre.

- A **tudatosság szubjektuma** kiindulópontként azt a szubjektumot jelöli ki, aki felelősnek tartható a közölt információkért. A **tudatosság szubjektumaként**, akihez tehát az aktív **tudatosság** (az érzékelés, az akarat, a kogníció vagy a mondás) kötődik, alapesetben maga a megnyilatkozó jelenik meg. Hasonlóan azonban a referenciális központ működéséhez, a megnyilatkozó ezt a fajta kiindulópontot is áthelyezheti más szubjektumokra.

A referenciális központ és a **tudatosság szubjektuma** tehát lényegüket tekintve olyan **kontextusfüggő kiindulópontok**, amelyek a diskurzusban megnyilatkozóként fellépő résztvevőhöz kötődnek. Érvényességi körük átfogja a megnyilatkozás egészét, hiszen esetleges áthelyezésük is a megnyilatkozási pozíció ismeretében válik sikeresen feldolgozhatóvá. Mindehhez hozzátartozik, hogy a fentiekkel összefüggésben a **megnyilatkozást** érdemes olyan nyelvhasználati eseményként értelmezni, amellyel a diskurzus egyik résztvevője, a megnyilatkozóként fellépő beszélő vagy író – a maga kontextusfüggő kiindulópont(ok)ból reprezentálódó közlésével – a másik résztvevő(k) mentális irányultságát (figyelmét, megértését) kívánja befolyásolni a diskurzus világának létrehozását illetően (vö. Verschueren 1999: 113–146, valamint Langacker 2001 és Sinha 2001).

A diskurzus során alkalmazásba vett nyelvi szimbólumok referenciális értelmezése, vagyis **lehorgonyzása**

(grounding) a diskurzus világában szorosan összefügg a diskurzusvilágban történő (referenciális) tájékozódás lehetőségeivel, másképpen szólva: a kontextusfüggő (nem semleges kiindulópontok) működésével. A narratív diskurzusokban történetként megjelenő referenciális helyzet megértésére ennél fogva alapvető befolyással van az, hogy a diskurzus résztvevői közül ki és hogyan irányítja a referenciális helyzet feldolgozását, ki és hogyan határozza meg, hogy honnan reprezentálódnak az elbeszélte események. Részletezőbbben:

- Honnan és hogyan reprezentálódik a történet konceptuálisan feldolgozható **fizikai világa** – a maga tér- és időviszonyaival együtt.
- Honnan és hogyan reprezentálódik a történet konceptuálisan feldolgozható **társadalmi világa** – a maga személyközi viszonyaival együtt.
- Honnan és hogyan reprezentálódik a történet szereplőinek **mentális világa** – azok mentális állapotaival (szándékaival, vágyaival, hiedelmeivel, érzelmeivel) együtt.

Természetesen nem véletlen, hogy a történet szerveződését is úgy kíséreltem meg modellálni, ahogy ezt korábban – Verschueren (1999) alapján – a kontextus szerveződéséről szólva már megtettem: mind a beszédeseeményt, mind az elbeszélte eseményeket az azokban résztvevők fizikai, társadalmi és mentális világára bontva kíséreltem meg bemutatni. A párhuzamot elméleti és módszertani szempontok egyaránt indokolják. A fizikai világ fogalma a nyelvi tevékenység mint társas megismerő tevékenység fiziológiai meghatározottságára, a minket körülvevő fizikai világ megtapasztalásának meghatározó

szerepére irányítja a figyelmet (vö. az 'embodied grounding' fogalmával; Sinha 1999, 2001). A társadalmi világ fogalma a nyelvi tevékenység, mint társas megismerő tevékenység szociokulturális meghatározottságára, a társas interakciók megtapasztalásának ugyancsak meghatározó szerepére helyezi a hangsúlyt (vö. a 'discursive grounding' fogalmával; Sinha 1999, 2001). A történet fizikai és társadalmi világa a térbeli és időbeli, valamint a személyközi tájékozódás kiindulópontjaként egyaránt funkcionáló referenciális központból kiindulva értelmezhető. A referenciális központ működése ennélfova – a maga átfogó jellegéből adódóan – a fizikai és a társadalmi világ szoros kapcsolatára is rávilágít (vö. a 'situated grounding' fogalmával; Zlatev 1997), hiszen az események (cselekvések, történések) megértésének alapja a tér- és időbeli, valamint a személyközi viszonyok együttes feldolgozása. A mentális világ fogalma pedig a nyelvi tevékenység mint társas megismerő tevékenység szubjektumhoz kötöttségére hívja fel a figyelmet, amely egy történet megértése szempontjából azért is különösen fontos, mert „a történetnek kétféle mezőt kell egyidejűleg megteremtenie. Az egyik a cselekvés mezeje [...]. A másik tartomány a tudatosság mezeje: arról tudósít, amit a cselekvés résztvevői tudnak, gondolnak vagy éreznek, illetve amit nem tudnak, nem gondolnak vagy nem éreznek” (Bruner 2001: 29). Amíg tehát a „cselekvés mezeje” (esetünkben: a történet fizikai és társadalmi világa) a referenciális központból, addig a „tudatosság mezeje” (esetünkben: a történet mentális világa) a tudatosság szubjektumából kiindulva reprezentálódik. Az elméleti megfontolásokon túl az is a beszédesemény és az elbeszélte események párhuzamos modellálása mellett szól, hogy a beszédesemény és az elbeszélte események

közötti összefüggések bemutatását módszertani szempontból is egyszerűbbé, könnyebbé teheti.

3. A történet referenciális értelmezés lehetőségei

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy egy elbeszélés szépirodalmi jellege döntően és sokrétűen befolyásolja a jelentésképzés lehetőségeit. A *Szárnyas lovak*at mi most annak fikcionális jellege felől közelítjük meg. Abból indulunk ki, hogy egy olyan szépirodalmi elbeszélésről van szó, amely voltaképpen nem áll másból, mint a belé ágyazódó fiktív narratív diskurzusból (l. Tátrai 2006a: 224–229). A *Szárnyas lovak* fiktív narratív diskurzusát az **egyszemélyes történetmondás** jellemzi: a történetté összeálló eseményekről egyvalaki számol be, mégpedig olyan módon, hogy elbeszélését nem szakítják meg történetbefogadójának kérdései, megjegyzései (l. Dutanti 1997: 315). Ennélfogva a történetmondó alapvetően egymaga irányítja a narratív diskurzust, elbeszélése így egyetlen narratív megnyilatkozásként értelmezhető. Ennek következtében a történet fizikai és társadalmi világa abból a (referenciális) tájékozódási központból kiindulva reprezentálódik, amelyet alapvetően a történetmondó személye (térbeli és időbeli elhelyezkedése, továbbá társadalmi státusza) jelöl ki, a tájékozódási centrum részleges vagy teljes áthelyezése is ehhez képest értelmezhető. Továbbá a történet mentális világa is a történetmondó személyéből (szubjektumából) kiindulva reprezentálódik, hiszen alapvetően hozzá köthető a (történet)mondás mint aktív tudatosság, így a szereplők mentális állapotai is ebből kiindulva válnak hozzáférhetővé.

Mindamellet a *Szárnyas lovak*ban található narratív megnyilatkozásról azt is el kell mondani, hogy a két

kontextusfüggő kiindulópontnak (a referenciális központnak és a tudatosság szubjektumának) a működését alapvetően befolyásolja az a **referenciális kapcsolat**, amely a fikció keretében a történet világát (az elbeszélte eseményeket) a diskurzus világához (a beszédeseményhez) fűzi (l. Tátrai 2002: 83–98). A referenciális kapcsolat alapja a történet és a diskurzus fizikai világának térbeli és időbeli viszonyai között feltételezhető kontinuitás (egyszerűbben szólva: annak feltételezése, hogy az elbeszélte események ugyanabban a világban történtek, amelyekben a történetmondó és az ő címzettje(i) élnek és narratív diskurzust folytatnak). Ezt a kapcsolatot csak még szorosabbá és még nyilvánvalóbbá teszi az, hogy a fiktív történetmondó olyan történetet mond el, amelyben szereplőként maga is megjelenik. Ennek következtében egyértelművé válik, hogy a történet fizikai világa mellett annak társadalmi világát is referenciális kapcsolat fűzi a beszédeseményhez. Mindez pedig azt jelenti, hogy a történetmondó az elbeszélte eseményekhez képest meghatározott és rögzített helyzetből – egy „önálló, autonóm orientációs rendszert” (Stanzel 1984: 91) működtetve – teszi megfigyelhetővé és megérthetővé a történet térbeli és időbeli, valamint személyközi viszonyait. Mindazonáltal a beszédesemény és az elbeszélte események közötti referenciális kapcsolat nem hagyja érintetlenül a történet mentális világának a feldolgozhatóságát sem. A befogadónak ugyanis számításba kell vennie a történetmondó korlátozott megismerői horizontját is, akinek az eseményeket nem elképzelnie, kitalálnia kell, hanem felidéznie. Ennélfogva csak arra támaszkodhat, amit saját maga megtapasztalt vagy tapasztalatai alapján kikövetkeztetett, illetve arra, amit másoktól megtudott. Azzal ugyanis, hogy faktuális jelleget tulajdonítunk az

elbeszélte eseményeknek, azt is számon kérhetjük a történetmondótól, hogy hogyan fért hozzá a közölt információkhoz, köztük azokhoz, amelyek a szereplők mentális állapotait érinti.

Ám a *Szárnyas lovak*ban a fentebb vázolt referenciális kapcsolat már mindjárt a legelején bizonytalanná, illetve áttételessé válik.

- (1) *Tikos Rákhel mondta egyszer a hajnalra, hogy „megjöttök a szárnyas lovak” – de lehet, hogy az egész csak egy álom mérgezése, a Bálint híd csurgójánál már tegnap ott ült egy varjú. A felhőszakadás a Dunakanyarból söpört végig az eperfás országúton, és pontosan eltalálta a várost.*

A történetmondó, még mielőtt belefogna a történet elbeszélésébe, elbizonytalanítja befogadóit, hogy a későbbiekben megjeleníteni kívánt eseménysor (az egész) referenciális kapcsolatba hozható-e magával a beszédeseménnyel, vagy erről lemondva inkább érdemes úgy tekinteni a történetre, mintha az egy „álombeli imagináció része” lenne (vö. Thomka 1995: 62). Az (1)-ben kiemelt mondat alapján nem dönthető el egyértelműen: a történetmondó számára az emlékek tűnnek álomszerűnek, vagy pedig az álmok emlékszerűnek. Mindazonáltal a történetmondó a későbbiekben egyszer sem tér vissza a beszédesemény és az elbeszélte események közötti referenciális kapcsolat kérdésére. Sőt az is lehet, hogy itt nem is elsősorban a történetmondó (az elbeszélő ‘én’), hanem az egyik szereplő (az elbeszélte ‘én’) episztemikus bizonytalanságáról értesülünk. Ezt azért nem zárhatjuk ki, mert a kiemelt részt követő tagmondatban a *tegnap* deiktikus nyelvi kifejezést inkább célszerű a szereplőként megjelenő ‘én’ időbeli

tájékozódási középpontjából kiindulva értelmezni, mint a történetmondást megelőző napként felfogni. Így a kiemelt rész jelen idejű megoldásait is vonatkoztathatjuk arra a napra, amikor a jelen dolgozat legelején összegezett események lezajlottak.

A *Szárnyas lovak* történetmondásának jellegzetessége ugyanis, hogy magára a beszédeseményre nemigen történik utalás, rejtve marad, hogy a történetmondó – akinek jellemző módon még a nevét sem tudjuk – az eseményekről kinek, mikor, hol, miért, milyen alkalomból számol be. Nincs tehát közelebbi információnk a beszédesemény fizikai és szociális világáról, s ezzel összefüggésben – konkrét deiktikus utalások híján – azt sem tudjuk meg, hogy mennyi idő telt el a történetek óta.

- (2) *A Remete téren a kápolna felé kanyarodott el, s hosszabb ideig nem adott magyarázatot, hogy miért. [...] Igazában utólag sem értem, hogy mi szüksége volt erre a kitérőre, hiszen amire készült, abban egy pap úgyis csak megzavarhatta. A látogatás után pedig éppen ő kezdett faggatni, hogy mért mentünk oda.*

A (2)-ben az *utólag* deiktikus kifejezés voltaképpen csak a diskurzus és a történet világa között feltételezett referenciális kapcsolatot erősíti meg azáltal, hogy – kivételes megoldásként – felhívja a figyelmet a beszédesemény és az elbeszélte események időbeli kontinuitására. Ám a közöttük lévő időbeli távolságról nem árul el többet, mint azok a múlt idejű igealakok, amelyek – a referenciális kapcsolat feltételezésének következtében – ugyancsak az elbeszélte események előidejűségét emelik ki. Mindamellet a (2)-ben kiemelt rész tartalmazza az egyetlen olyan jelen idejű E/1.

igé alakot, amely közvetlenül a történetmondóra vonatkozik. Ez az egyetlen alkalom, amikor a történetmondó saját elbeszélő tevékenységére reflektál, így egyáltalán nem állítható róla, hogy történetmondói tevékenységét – legalábbis ebből a szempontból – nagyfokú **metapragmatikai tudatosság** jellemezné (l. Tátrai 2006b). A (2)-ben kiemelt rész ezzel együtt azon kevés szöveghelyek egyike, ahol explicit utalás történik a referenciális tájékozódás középpontjára, legalábbis a személyközi tájékozódás centrumát illetően.

Ahogy a referenciális központ hangsúlyozott explicitté tétele sem jellemzi a *Szárnyas lovak*ban a történetmondást, úgy az is ritkán fordul elő, hogy a történetmondó expliciten jelezné, a narratív megnyilatkozás egészét tekintve alapvetően ő tölti be a tudatosság szubjektumának szerepét.

- (3a) *Az előbb még sikerült eleresztenem a fülem mellett a kérdését, de most már nem térhettem ki. [...] Mondjam azt, hogy szálkányit se mozdultak el? Lehet azonban, hogy nem is érdekelte a válaszom, s csak azt akarta, hogy valaki idegen nézze őket, ő meg pontosan tudja, hogy mi az, amit a háta mögött néznek.*
- (3b) *Egy biztos: számunkra ismeretlen módon szenvedett, s mintha csakugyan dolgozott volna benne valami elfelejtett, ősi szerkezet.*

A szubjektivizációnak nevezhető jelenség (l. Sanders-Spooren 1997: 85–95), amikor a történetmondó jelöltté teszi az elbeszélte eseményekkel kapcsolatos kognitív (értelmezői és értékelői) attitűdjét, vagyis a maga szubjektív viszonyulását, csak ritkán fordul elő a *Szárnyas lovak*ban. A (2)-ben kiemelt szövegrész mellett a (3a)-ban és a

(3b)-ben találunk példát a szubjektívizációnak nevezhető jelenségre. A történetmondó szubjektív attitűdjét mindkét esetben beszélőközpontú (szubjektív) episztemikus modalitást kifejező nyelvi megoldások (*lehet*, illetve *biztos*) jelzik (l. erről Kugler 2008: 270–284). Amíg az (1)-ben közel sem egyértelmű, hogy az episztemikus bizonytalanság mennyiben köthető a történetmondóhoz, illetve a szereplőként megjelenő korábbi ‘én’-jéhez, addig a (3a–b)-ben inkább tűnik elkülöníthetőnek a két pozíció. A (3a)-ban a szubjektív viszonyulást kifejező modális igét (*lehet*) követő múltidő-használat (*érdekelte*) távolítja el a szereplőket a megnyilatkozó pozíciójától – az (1)-ben a *tegnap* deiktikus kifejezés használata éppen a szereplők pozícióját hozza játékba. Mindamellet a szövegrészlet értelmezhető az (1)-hez hasonlóan szabad függő gondolatként. Ebben az esetben pedig nem zárható ki a perspektívizáció lehetősége sem (l. Sanders–Spooren 1997: 86–95), vagyis az, hogy a megnyilatkozó a tudatosság szubjektumát valaki másban, jelesül az elbeszél ‘én’-ben helyezi el. Némi képp egyértelműbb a helyzet a (3b) esetében, mivel ott a *számunkra* alak esetében sokkal relevánsabbnak tűnik a többes szám első személy inkluzív értelmezése, mint az exkluzív használat feltételezése. Vagyis sokkal inkább tűnik relevánsnak az, hogy a *számunkra* forma a megnyilatkozóra és a címzett(ek)re vonatkozik, nem pedig a szereplő ‘én’-re és egy (vagy több) Teleszkaival nem azonosítható harmadik személyre, annál is inkább, mert Teleszkain és a fiún kívül nem volt jelen más élő személy az említett eseménynél. Ha pedig inkluzívan értelmezzük a többes szám első személyt, akkor ez közvetlenül a történetmondóra (is) vonatkozik, és így a szubjektívizáció jelzéseként értelmezhető.

Általánosságban tehát az mondható el a *Szárnyas lovak*ról, hogy a benne található fiktív elbeszélő diskurzusban magáról a beszédeseményről, a beszédesemény résztvevőiről és azok fizikai, társadalmi és mentális világáról meglehetősen kevés szó esik, a történetmondó háttérben marad, csak nagyon részlegesen (pár jelzéssel) teszi explicitte narratív megnyilatkozásának kontextusfüggő kiindulópontjait. Így nem válik hangsúlyossá sem a referenciális tájékozódásnak a történetmondóhoz köthető ‘itt és most’-ja, sem az a szubjektív attitűd, amellyel az elbeszélő az elbeszélte eseményekhez fordulhat.

3.1. A történet fizikai világa

Az elbeszélte események térbeli és időbeli viszonyainak a feldolgozása eredményezi a történet fizikai világának a létrejöttét, amelyben bizonyos cselekvők bizonyos célok érdekében bizonyos cselekvéseket hajtanak végre. A történet térbeli és időbeli viszonyainak feldolgozása pedig abból a referenciális központból kiindulva válik lehetővé, amelyet a történetmondó térbeli és időbeli elhelyezkedése jelöl ki. Am e kiindulópont korántsem tekinthető statikusnak: a nyelvi tevékenység perspektivikus természetéből adódóan mind a térbeli, mind az időbeli tájékozódás központja – akár együttesen, akár külön-külön, akár teljesen, akár részlegesen – áttevődhet valaki másra, illetve valami másra. A narratív diskurzusok általánosan jellemezhetők azzal, hogy a térbeli és az időbeli viszonyok gyakran nem a történetmondónak, hanem a történet szereplőinek a kiindulópontjából (‘itt és/vagy most’-jából) reprezentálódnak (l. még Tátrai 2005: 216–220). Hogy ez egyáltalán nem kivételes megoldás, arra a *Szárnyas lovak* is több példát szolgáltat.

- (4a) *Szüleinek a dombok túlsó oldalán negyven évig volt birtoka, s telente alig láttak embert a távol eső völgyben.*
- (4b) *A két almásderest mi is fönt hagytuk a présháznál, hosszú kötőféken, hogy használni tudják az esővizes hordót. A szekeret meg farral odahúztuk az ajtó elé. Ennek nem volt különösebb jelentősége, csak annyi, hogy ha végeztünk a kubikolással, ne kelljen ezzel is időt vesztegetni. A szurdikból meredek rámpa vezetett a házig, ahol akkora hely volt a diófa körül, amekkora egy szekér lovastul. Ha tetszett, ha nem, ott kellett mindenkinek elférni, aki ott volt. A hordókban második hete dolgozott a bor, és még mindig magasra kellett akasztani a gyertyát, hogy a pince-lég el ne nyomja a lángot.*

A (4a)-ban azt láthatjuk, hogy Teleszkai szüleinek a birtokát a történetmondó a történet szereplőinek az elhelyezkedéséből kiindulva lokalizálja, ahhoz a szőlőbirtokhoz képest (*a dombok túlsó oldalán; a távol eső völgyben*), ahol a szereplők (Teleszkai és a fiú) éppen akkor tartózkodnak. A szőlőbirtokon belül mindazonáltal két helyszín jól elkülönül egymástól: a présház, ahol a szereplők délután egy, este pedig két órát is eltöltenek, illetve a szurdik bejárata, ahol összesen hat órát töltenek el kubikolással. A (4b) azt mutatja, amikor a térbeli viszonyok a szurdik bejáratából nézve reprezentálódnak, amihez képest a présház és annak környéke *fönt* és ennél fogva kissé távolabb (*ott*) helyezkedik el. Mindamellet a (4b) példa azt is mutatja, hogy a rámutatásos (helyzeti) térkijelölés lehetőségei a történetmondásban meglehetősen korlátozottak, a történet térbeli viszonyainak megértésében inkább kap meghatározó sze-

repet a dimenzionális térkijelölés, amely egy entitás helyét, illetve mozgását egy másik – ugyancsak konceptuális tartalmú kifejezéssel jelölt – entitáshoz képest jeleníti meg (pl. *A szurdikból meredek rámpa vezetett a házig*; l. erről bővebben Tolcsvai Nagy 2001: 132–147).

A történet időviszonyainak szerveződését viszont nemcsak az jellemzi, hogy a referenciális tájékozódás középpontja az idő tekintetében is könnyen áthelyeződhet az elbeszélte események idejére, hanem az is, hogy a beszéd-esemény idejéről az elbeszélte esemény idejére átkerült tájékozódási centrumra gyakran explicit utalás is történik.

- (5a) *A meleg nyirkosságban órák múlva se porlott szét a seprűbarázda a földes padlón. Most gondosan újra fölsepert a kád körül, és eltüntette a régi nyomokat. – Egy ilyen vihar megbolondítja a füveket! – mondta, mielőtt kinyitotta volna az ajtót, és beleszagolt a levegőbe.*
- (5b) *Most hosszabb ideig ezeket a strigulákat nézte, aztán a saját kezét, amelyikkel a kád széléhez hozzáért. A pincelég már kezdett enyhülni a huzattól. Egy idő múlva úgy találtam, hogy nagyobb a világosság bent, mint amire szükségünk lehet, s be akartam hajtani a külső ablaktáblát;*
- (5c) *De még most sem annyira zavar látszott rajta, mint inkább meglepődés, hogy a döngölő kivételével mindent a régi helyen talál.*
- (5d) *Este pedig már határozottan arról beszélt, hogy legjobb volna a Dunához kivinni a kádat. [...] Most azonban még hátravolt, hogy mindent az emlékezetébe véssen. Újra a kád szélére könyökölt, és nem vette le a szemét a két halottról.*

- (5e) *A tervet azonban sokkal nehezebb volt végrehajtani **este**, mint ahogy **most** elvégezhettük volna. Két gyer-tya volt csak, és azokat kellett úgy elhelyezni, hogy hozzáfoghassunk az aprólékos munkához.*
- (5f) *Teleszkaival nem voltunk közvetlen szomszédok, de a verandáról az ő lábas góréjukra láttam, s lehetet-len volt nem arra gondolni **most**, hogy ez **a jövőben** is így lesz. Reggel kimegy a kúthoz, és **este** is meg-húzza a vizet.*
- (5g) *Az **előbb** még sikerült eleresztenem a fülem mellett a kérdését, de **most** már nem térhettem ki.*
- (5h) *Talán **most** roppant össze visszavonhatatlanul, és **most** mondott le arról, amiről végül is soha nem mondott közelebbit.*

Az (5a-h) példák a *Szárnyas lovak* azon szöveghelyeit tartalmazzák, amelyekben az időbeli tájékozódás centru-mát expliciten megnevező *most* deiktikus kifejezés nem egy idézet keretében jelenik meg. Ám a *most* egyik esetben sem a beszédesemény idejét jelöli, hanem az éppen elbe-szélт eseményét. Nem a történetmondónak (nem az elbe-szélő 'én'-nek), hanem a szereplőnek (az elbeszélт 'én'-nek) az időbeli tájékozódási centrumát teszi nyelvileg explicitté, amihez képest egyéb események – ugyancsak deiktikusan jelölt – idejét viszonyítani lehet (*egy idő múlva, este, a jövő-ben, az előbb*). Az időbeli tájékozódás centrumának áthelye-zése azonban csak részleges: az eseményeket időben eltá-volító múlt idejű igealakok, amelyek használata az (5a–h) példákat kivétel nélkül jellemzi, a történetmondó referen-ciális központjának az érvényesüléséről is árulkodnak.

Természetszerűleg a térbeli és időbeli viszonyok fel-dolgozását sem hagyja érintetlenül, ha a történet fizikai

világát referenciális kapcsolat fűzi a diskurzus világhoz. A *Szárnyas lovak* esetében ez azért bír kiemelt fontossággal, mert azok közé az elbeszélések közé tartozik, amelyekben az események ismertetése során a fiktív történetmondó kizárólag a saját emlékeire számíthat, más forrásokra nemigen támaszkodhat. Habár az emlékezés nem válik metapragmatikai reflexió tárgyává, működése nyomot hagy a térbeli és időbeli viszonyok megjelenítésén is. A szűken vett történet azt a fél napot öleli fel, amelynek történéseit a dolgozat elején összefoglaltuk. Emellett kerülnek szóba olyan események, amelyek közvetlen vagy közvetett előzményként segítik a fél nap eseményeinek a megértését, természetesen azon az áron, hogy megszakítják a délután három és másnap hajnal között történtek ismertetését. Ám ha csak a fél nap történéseit nézzük, akkor is két szakaszra bonthatjuk az egymással szorosan összefüggő tér- és időviszonyok megjelenítését. Az egyik szakasz délután háromtól éjfélig tart. Ez idő alatt ugyanis az események egy, pontosabban két viszonylag zárt térben zajlanak: a préházban és annak közvetlen környékén, valamint a préházhoz vezető szurdik bejáratánál. A helyzetet bonyolítja, hogy a préházban is kétszer tartózkodnak, délután egy órát és este két órát, és a szurdikban is két pihenőt tartanak, amelyek alatt fontos beszélgetéseket folytatnak. Nem egyszerű tehát annak rekonstruálása (sem történetmondói, sem történetbefogadói oldalról), hogy mi az, ami délután történt a préházban, és mi az, ami este, mi az, ami az első szünetben hangzott el a szurdikban, mi az, ami a második alkalommal. A nehézséget az okozza, hogy az események folyamatos egymásra következőségével, az idő folyamatos változásával nem jár együtt a tér folyamatos megváltozása. A tér egészen éjfélig

zárt marad, ha ezen belül van is változás, az egyes terek többször is helyszíniül szolgálnak időben egymástól nem túl távoli eseményeknek, amelyeket ezért nem könnyű, ám – ahogy a *Szárnyas lovak* első fele példázza is ezt – nem is szükséges szigorú kronologikus rendben ismertetni. A tájékozódásnak azonban vannak kapaszkodói. Az (5a–f) példában szereplő események egyaránt a prészában játszódnak, s az is majdnem mindegyiket jellemzi, hogy bennük az időbeli tájékozódás centrumaként megjelenő *most* – nagy valószínűséggel – mindig a délután három és négy közötti időszakra vonatkozik. (A délután viszonyítási pontként történő alkalmazásának, kiemelésének magyarázata lehet, hogy ahhoz az időszakhoz kötődik a holttestek felfedezésének döbbenetes élménye). Sőt az (5d–e) esetében a *most* eseményei expliciten szemben is állnak azzal, ami *este* történik. Ez alól csak az (5f) kivétel, ám itt az esti időpontot jelölő *most* nem azzal áll szemben, ami még aznap történt, hanem azzal, ami *a jövőben* történik majd. Az (5g–h) pedig már az éjjel utáni szakaszhoz köthető, amelyben jelentősen megváltozik tér és idő egymásba fonódó mintázata. Itt már nem zárt, hanem nyitott térről beszélhetünk, hiszen az idő előrehaladtával együtt változnak a helyszínek is. Ennélfogva a különböző események különböző helyszínekhez kötődnek, s az események időrendbe tétele sem okoz már akkora problémát: ehhez elegendő az útvonal állomásainak a követése. Nem mondható tehát véletlennek, hogy az éjjel után történtek – az éjjel előtt történetekkel szemben – nagyjából időrendben vannak elmesélve. Azért csak nagyjából, mert az út elején a szereplők tesznek egy kitérőt: ellátogatnak a paphoz, és ennek történései csak később kerülnek szóba, mint a látogatás értékelése. Ezután viszont már a krono-

lógia szervezi a fizikai világ megjelenítését. Mindazonáltal ennek a szakasznak a végén is visszatérünk a kiindulóponthoz.

Az események elbeszélésének keretében a történetmondó beszámolhat olyan beszédeseményekről, amelyek a történet világában zajlottak le, egyszerűbben szólva: idézheti a szereplők szavait. A fizikai világ szerveződése szempontjából mindezt azért fontos megemlíteni, mert az idézetek térbeli és időbeli viszonyai, valamint az azokhoz kapcsolódó személyközi viszonyok is többféle módon reprezentálódhatnak. Az idézés három jól ismert módját, az egyenes, a függő és a szabad függő beszédet a referenciális központ működését tekintve az alábbiak jellemzik: 1) az egyenes idézésben a referenciális központ teljesen áthelyeződik az idézett szereplőre (a beágyazott megnyilatkozóra); 2) a függő beszédben a referenciális központot a történetmondó (az aktuális megnyilatkozó) magánál tartja, a tájékozódás centrumát az ő személye, helye és ideje jelöli ki; 3) a szabad függő beszéd bizonyos eseteit az jellemzi, hogy az aktuális megnyilatkozó a referenciális központot csak részlegesen helyezi át a beágyazott megnyilatkozóra, azaz kettőjük tájékozódási centruma együttesen van jelen az idézetben (l. Csontos–Tátrai 2008: 69–81, vö. továbbá Kocsány 1996).

- (6a) – *Most eljössz innen! – kiáltottam rá, és lefogtam a karját, amihez már a koromnál fogva se lett volna jogom, de olyan erővel lökött el, hogy nekivágtam a présvasnak, és véresre vertem a homlokomat.*
- (6b) *Teleszkai összekulcsolt kézzel állt, egy pillanatra lehunyta a szemét. – Tegnap még nem volt lehetséges, hogy jöjjünk. Ma délutánig kellett várni.*

Az egyenes idézést példázó (6a)-ban és (6b)-ben mind a térbeli és időbeli, mind a személyközi tájékozódás centrumaként az idézett szereplők jelennek meg, hiszen az idézetben megemlített egyéb térek, idők és személyek az idézet erejéig rájuk áthelyezett referenciális központból kiindulva reprezentálódnak. Azzal, hogy a *Szárnyaslovak* fiktív történetmondója döntően az egyenes idézési módot alkalmazza, szintén a szereplői referenciális kiindulópontok érvényesítése, érvényesülése előtt nyit teret. Az egyenes idézés alkalmazása mindazonáltal nem kizárólagos a novellában.

- (7a) *A látogatás után pedig éppen ő kezdett faggatni, hogy mért mentünk oda.*
- (7b) *Teleszkai gondosan bezárta az ajtót, az ablaktáblát is behajtotta; s csak akkor kérdezte meg, hogy vigyen-e haza a felső sorra, vagy gyalog akarok hazamenni.*

A függő idézésre hozott (7a) és (7b) példákban a referenciális központ nem helyeződik át az idézett szereplőre, így a személyközi, illetőleg a tér- és időbeli tájékozódás centrumát az őt idéző történetmondó pozíciója jelöli ki. Ám, ahogy a példák is mutatják, a magyar igékhez kapcsolódó idő- és módjelölési rendszer nem teszi lehetővé, hogy a történetmondó így is jelezze: az idézett eseményeket az idézett szereplőtől elkülönülő időbeli tájékozódási centrumából kívánja megjeleníteni (Csontos–Tátrai 2008: 73–78). Ennek az lehet a kézenfekvő magyarázata, hogy – szemben a prototipikus idődeixisként működő határozószókkal, határozószói névmásokkal és az ilyen funkciót betöltő főnévi szerkezetekkel – az igeidők és az igemódok önmagukban nem feltételeznek olyan kontextusfüggő

referenciapontot, amely szükségképpen beszédeseményhez kötődik (l. Langacker 2002: 8–11, valamint Tátrai 2005: 220).

- (8a) *Amikor visszaültem melléje, azt mondta, elfelejtette bezárni a prэшázajtót, de most már jobb is, hogy így történt.*
- (8b) *Teleszkait meglepte, hogy ennyire kihalt minden.*

A (8a) és a (8b) azt szemlélteti, hogy a történetmondó olyan módon is idézheti a szereplők szavait, hogy a referenciális központot csak részlegesen helyezi át az idézett szereplőre. A (8a)-ban az idéző mondat (*azt mondta*) után a történetmondó a függő idézést alkalmazva magánál tartja a referenciális központot (*elfelejtette bezárni a prэшázajtót*), a következő tagmondatban azonban az időbeli tájékozódás centruma egyértelműen áthelyeződik a szereplőre (*de most már jobb is*). A (8b)-ben pedig az figyelhető meg, hogy a függő idézésre jellemző mondat szerkezeti megoldás ellenére a mellékmondatban a térbeli (*ennyire* vs. *annyira*) és az időbeli (*kihalt* vs. *kihalt volt*) viszonyok az idézett szereplő kiindulópontjából reprezentálódnak. Az idézésnek ezt a módját tehát, amelyet a történetmondó és az adott szereplő referenciális kiindulópontjának együttes működése jellemez, a szabad függő beszéd létrehozásának egyik jellegzetes lehetőségeként tarthatjuk számon (l. bővebben Csontos–Tátrai 2008: 78–82).

3.2. A történet társadalmi világa

Korábban többször is hangsúlyoztuk, legutóbb pedig az idézés vizsgálata tette egyértelművé, hogy a történet fizikai és társadalmi világa szorosan összekapcsolódik, ami

éppen a szereplők kettős meghatározottságában mutatkozik meg a legjobban. Egyfelől részét képezik a történet fizikai világának, hiszen célelvű cselekvéseikhez és a velük kapcsolatos történésekhez a történet konceptuálisan megalkotott fizikai világa biztosít terét és időt. Másfelől a szereplők nem egyszerűen csak a történet terében és idejében megjelenő fizikai entitások, hanem egy társas viszonyrendszernek is a részesei. A többiekkel társas viszonyokat alakítanak ki, illetve tartanak fenn, és a történetmondónak ezeket a társas viszonyokat ugyanúgy meg kell jelenítenie valamilyen módon, mint a térbeli és időbeli viszonyokat. A történet referenciális értelmezése tehát a történet társadalmi világának a megalkotását is magában foglalja.

A történet társadalmi világának reprezentációs lehetőségeit alapvetően befolyásolja, ha a történetmondó olyan történetet közvetít, amelynek maga is cselekvő részese volt (vö. pl. Genette 1980: 244–245, Cohan–Shires 1989: 90–92, valamint Tátrai 2002: 69–83). Ahogy arról már szó esett, ezekben az ún. én-elbeszélésekben a kontextusfüggő kiindulópontok működését alapvetően befolyásolja a beszédesemény és az elbeszélte események közötti referenciális kapcsolat. A referenciális központ működését a diskurzus és a történet világa közötti térbeli-időbeli kontinuitás, a tudatosság szubjektumának működését pedig a történetmondó korlátozott megismerői horizontja érinti érzékenyen. A történet társadalmi világának megértése szempontjából annak is kiemelten fontos következményei vannak, hogy az elbeszélte 'én' milyen mértékben cselekvő részese az eseményeknek. Ugyanis az 'én' lehet úgyszólván részese a történetnek, hogy abban centrális helyet foglal el, alapvető szerepet játszik az események alakulásában, illetve alakításában, azaz lényegében róla szól a történet.

Ám az ‘én’ lehet úgyis részese a történetnek, hogy abban csak periférikus szerep jut neki, sokkal inkább megfigyelője, mellékszereplője az eseményeknek, mint főszereplője.

(9a) *Teleszkai egyetlen szót sem szólt, mindent megnézett és megfogott, s amit lehetett, föl is emelt, és alája nézett; végül csípőre tett kézzel megállt a vízzel szemben. Én mögötte támaszkodtam egy vashordónak, kicsit oldalt; hátrébb a fák alatt a szekér nyirkordult, mikor a lovak belekaptak a fűbe. A szemközti parton reflektor világított meg egy hatalmas kavicspiramist, de maga a darus munkagép sötét tömegként jóval messzebb hajolt rá a vízre, mintha odazuhant volna.*

(9b) – *Figyelj rám... Neked ide kellett jönni, hogy sikerüljön... hogy mondani lehessen majd. Egyedül talán ki is miskálóztam volna őket, de most én tartozom. Mi élünk! – kiáltotta, s egy pillanatra kifülett az ajtón. A bogárzúgásban nem volt egy másodpercnyi szünet sem. – Majd meglátod! Szép lesz... Az a baj csak, hogy az ember már nem emlékszik elég jól – s néhány gyors mozdulattal tömör fonatot csavart, és elkötötte a végét. – Az apám még fél kézzel csinálta a térde között.*

A *Szárnyas lovak* prototipikusnak mondható példánya azoknak a fikciós elbeszéléseknek, amelyekben az elbeszélő ‘én’ a megfigyelő szerepét tölti be. A (9a)-ban a szereplők térbeli elhelyezkedése metaforikusan mintegy leképezi, milyen helyet is foglal el az elbeszélő ‘én’ (másképpen: a fiú) a történet társadalmi világában: annak a referenciális helyzetnek, amelyre a figyelem irányul, a középpontjában Teleszkai áll, a fiú pedig *mögötte, kicsit*

oldalt, vagyis közel hozzá, de kissé a takarásában helyezkedik el, a háttérben pedig ott vannak a lovak. A fókuszban tehát Teleszkai áll, a figyelem kiindulópontja, jelen esetben a társas viszonyok közötti tájékozódás központja viszont a fiú. Ám – ahogy a (9b) mutatja – ez is megváltozhat. A (9b) ugyanis nemcsak azért fontos szöveghely, mert itt (is) tematizálódik a fiú megfigyelői státusza, hanem azért, mert itt egy Teleszkaitól egyenesen idézett megnyilatkozásban tematizálódik ez a megfigyelői szerep. A társas viszonyok közötti tájékozódás itt ugyanis még áttetelesebbé válik: kiindulópontját ebben az esetben már nem is a fiúnak, hanem Teleszkainak a személye és társadalmi státusza jelöli ki. (Érdekes adalék továbbá, hogy ugyancsak Teleszkai az, aki az emlékezés problematikájára is reflektál.)

(10a) – *Figyelj rám... – mondta mesélős hangon. – Te ismerted Rákhelt. Ez az asszony volt nekem ötödik éve minden. Az ember öt évig nem érez mást, csak ugyanazt a húst... meg a szemében azokat a... A kezéd odaszokik, elalszol benne, otthon vagy nála... Ha választani lehetne, hogy ki támadjon fel, azt hiszed, hogy Jézus? Még a vérét is akarnád, mert az övé... Pedig az egészet megeszi a tűz.*

(10b) – *Figyelj rám... – mondta, és a térdemre tette a kezét. – Ennekem nem kell, hogy vigasztalj. Nekem csak az a fontos, hogy megcsináltuk, amit lehet. A kubikolást, a díszítést, a bölcsőt... Most majd mindig így lehet látni őket. Ugye, itt vannak ezek a fák is, lent meg minden rohad. Szegénykém meg azt hitte, hogy lehet másképp is! Mint öt éve! De szerintem neki már akkor kezdhett rohadni, csak a haja*

lobogott fönt. Ha megszámolod, talán egy tiszta szó se marad, csak hazugság. És mégis abból lett a boldogság, ami volt. Most ebből a bölcsöből engedjem ki őket? Énnekem nem kell, hogy vigasztalj.

A történet társadalmi világának megértésére, a társas viszonyok sikeres feldolgozására van szükség ahhoz, hogy a *Szárnyas lovak*at egy tragikus szerelem történeteként olvassuk. Teleszkai számára ugyanis a világon a legfontosabb személy a felesége, Tikos Rákhel – ahogy a (10a) és a (10b) is szemlélteti, a fiúhoz való viszonyát, illetve viszonyulását is ez a kapcsolat határozza meg. A fiúra csak azért van szüksége, hogy Tikos Rákhelnek és a hozzá fűződő kapcsolatának – mind szóban, mind tettben – méltó emléket állítson. De voltaképpen a történet mindegyik más szereplője is abból a szempontból fontos Teleszkainak, hogy milyen kapcsolat fűzi őket Rákhelhez. Ez pedig alapvetően meghatározza a társas viszonyok történetbeli szerveződését.

- (11a) *A szemközti domboldalon a Remete-kápolna bádognyára piros lett, s hamarosan onnét is felhallatszott a harangszó. A kápolna harangját a pap maga húzta. Ő volt az, aki az elmúlt karácsonykor megintette Rákhelt, amikor úgy vitte a fején a fenyőfát, ahogy az asszonyok a piaci kosarat szokták. A konzervgyárból jövet Töttös Estván egy zacskó friss barackmagot akasztott a kerítésre, amit a gyerek reggel talált meg. – Rákhel ma reggel Sárszentivánra utazott. Te tudtad ezt? – kérdezte a földhányás tetején, ahol éppen dolgoztunk.*
- (11b) *Szüleinek a dombok túlsó oldalán negyven évig volt birtoka, s telente alig láttak embert a távol eső*

völgyben. Két ridegen tartott lovukat egyszer kint érte a havazás a dombtetőn, ott nyerítettek, s amire nem volt példa, a fiatal rudas a hóesésben rámászott a kancájukra. Aznap este paprika erével készítették forralt bort, az ajtóra láncot akasztottak, s az apja nem rakta ki éjszakára a csapdákat. A hatóság később engedélyt adott, hogy szülei a kertjükbe temetkezzenek. A ház már beomlott, a két kereszt azonban megvan, benőtte az akác, csak a tető maradt ugyanolyan perzselt-kopár, a szél minden magot elfúj a nyeregről.

A (11a)-ban az összes olyan szereplő megjelenik, akiket a tragikus haláleset közvetett és közvetlen előzményeivel kapcsolatban a történetmondó – Teleszkaira hagyatkozva – érdemesnek tart megemlíteni. Ugyanis mindegyikük megjelenését Teleszkainak a Rákhelhez fűződő kapcsolata motiválja. A pap, a szerető, a gyerek egyaránt abból a szempontból érdekesek, hogy milyen szerepet játszottak kettejük kapcsolatában, milyen hatást gyakoroltak arra. Ezzel függ össze voltaképpen a (11a) azon jellegzetessége, hogy olyan információk szerepelnek benne, amelyeket a fiú csakis Teleszkaitól tudhatott meg, mégpedig vélhetően a kubikolás egyik szünetében. Ám csak a Rákhel reggeli utazásáról szóló információt jeleníti meg egyenes idézet formájában, az előtte említetteknek nem jelöli meg a forrását, azaz reflektálatlanul érvényesíti azt a nézőpontot a társas viszonyok megjelenítésekor, amely eredetileg nagy valószínűséggel Teleszkaihoz kötődött. Hasonló a helyzet a (11b) esetében is: itt Teleszkai szüleinek az életéből ismerünk meg olyan részleteket, amelyekről ugyancsak a kubikolás szünetében mesélhetett Teleszkai a fiúnak.

Az is hasonlónvá teszi a (11a)-hoz a (11b)-t, hogy ezek a szereplők és a velük kapcsolatos események is Teleszkai és Rákhel kapcsolata felől válnak értelmezhetővé. Ám ekkor a megértésben nem az oksági összefüggések játszanak szerepet, hanem az analógia, az asszociatív megfelelések. A (11b) ugyanis, amelynek eseményeiről jellemző módon előbb értesülünk, mint a holttestek megtalálásáról, tartalmazza a novella legfontosabb, központi motívumait, legalábbis azok jelentős részét: a két lovat, a szexuális aktust, a bort, az ajtó nyitva hagyását, a szalmából készült csapdát, a temetkezést, a környezet megváltozását (vö. még Tolcsvai Nagy 1999, Urbanik 2005).

3.3. A történet mentális világa

Ahogy erről már szó esett, a történet világának megalkotásához nemcsak annak megértésére van szükség, hogy a szereplők milyen cselekvéseket hajtottak végre a történet fizikai és társadalmi világában, hanem annak megértésére is, hogy mi járt ezeknek a szereplőknek a fejében: mit érzektek az őket körülvevő világról, mit gondoltak, éreztek, akartak és mondtak (l. Brunner 2001). A történetmondónak tehát nemcsak a külső (fizikai és társas) történéseket kell megjelenítenie valamilyen formában, hanem a belső (mentális) történéseket is. A történet mentális világának megalkotása, a szereplők belső történéseinek megjelenítése pedig úgy valósulhat meg, hogy ha a történetmondó az aktív tudatosságot (az érzékelést, a kogníciót, az akaratot vagy a mondást) hozzájuk köti, azaz a tudatosság szubjektumaként nem magát, hanem az adott szereplőt jelöli meg, illetve jelöli ki. Ez a perspektivizációnak nevezhető jelenség (Sanders–Spooren 1997: 86–95, valamint l. még

Tátrai 2005: 220–224) teszi tehát lehetővé a hozzáférést a történet mentális világához.

Amennyiben referenciális kapcsolat köti az elbeszélte eseményeket a beszédeseményhez, annak következményei a történet mentális világában való tájékozódás lehetőségeinek is irányt szabnak. Ennélfogva a *Szárnyas lovak* fikatív történetmondójának akkor, amikor a szereplők mentális állapotait kívánja megjeleníteni, számolnia kell saját korlátozott megismerői horizontjával, illetve azzal, ami ebből következik. A történetmondó korlátozott megismerői horizontjából az következik, hogy – mivel más forrásai nincsenek – a fél nap eseményeit illetően csakis a saját emlékeire támaszkodhat. Emlékezhet arra, amit szereplőként maga érzékelt, gondolt, akart és mondott, továbbá – megismerői tevékenységének társas jellegének köszönhetően – arra is, amit Teleszkai akkor mondott. Ám – megismerői tevékenységének fiziológia meghatározottságából adódóan – arra már nem emlékezhet, amit Teleszkai érzékelt, gondolt, akart, legfeljebb arra, hogy akkor ezekkel kapcsolatban milyen következtetésekre jutott.

- (12) *Biztos nem vette észre, de nekem feltűnt, hogy ugyanazzal a mozdulattal könyökölt rá, mint a kád szélére.*

A (12)-ben az látható, hogy amíg a történetmondónak nem jelent különösebb problémát az, hogy hozzáférjen saját korábbi mentális állapotaihoz, amely a példában az érzékeléshez kötődik (*nekem feltűnt*), addig Teleszkai mentális állapotait illetően bizonyos fokú episztemikus bizonytalanság jellemzi a hozzáférés sikerességének megítélését (*biztos nem vette észre*). A történetmondó tehát mindkét

szereplőnél él a perspektivizáció adta lehetőségekkel, de a tudatosság szubjektumának működéséhez megglehetősen bizonytalanság kapcsolódik akkor, amikor az Teleszkaira helyeződik át. Mindazonáltal az episztemikus modalitás jelzései csak közvetetten jelenítik meg a történetmondó bizonytalanságát, azok ugyanis elsődlegesen a történetben megjelenő fiú megfigyelői bizonytalanságát teszik felismerhetővé, így ennél fogva ezek is inkább a perspektivizáció, mint a szubjektivizáció jelzéseként értelmezhetők.

(13a) *Néhány megoldás jutott akkor eszembe, hogy a mi helyzetünkben mit lehetne tenni, józan és kétségbeesett megoldás, amilyenre egy tanú akaratlanul is gondol; csupán azt lett volna képtelenség kitalálni, hogy őneki mi a szándéka a káddal.*

(13b) *Mondjam azt, hogy szálkányit se mozdultak el? Lehet azonban, hogy nem is érdekelte a válaszom, s csak azt akarta, hogy valaki idegen nézze őket, ő meg pontosan tudja, hogy mi az, amit a háta mögött néznek.*

A (13a–b) példákban már a (12)-nél sokkal nagyobb fokú episztemikus bizonytalanság jellemzi a hozzáférést Teleszkai mentális világához. Ez összefügghet azzal, hogy itt – szemben a (12)-ben idézettekkel – nem arról van szó, hogy Teleszkai mit érzékelhetett az őket körülvevő fizikai világból, és abból mire következtethetett, hanem arról, hogy a másik mire következtethet az adott szituációban, milyen szándékok állhattak Teleszkai említett cselekedeteinek a hátterében.

(14a) – *Visszafelé nem mehetünk ugyanazon az úton. Ennyivel tartozunk magunknak. – Miért nem?*

Te vagy babonás, vagy a lovak? – Nem jól kérdezel – mormogta, s a talpát belenyomta a puha túrásba. – A föld alatt sincs békesség. Te meg, látszik, nem tudod, mi az ünnep!

(14b) *Zavaromban szorosan odaálltam melléje. – Ne haragudj, de én nem tudok helyetted gondolkodni... Egyszerűen nem tudok. Én ezt nem csinálnám. Értsél meg! – Bólintott. – Értem én, csak most nem rólam van szó, hanem róluk. Rákhel alkalmat adott nekem, és ezt nem lehet megismételni. – S közben vigyázott, hogy az arca árnyékban maradjon; én meg nem mertem megmozdulni.*

A (14a)-ban és (14b)-ben található párbeszédekben tematizálódik is, hogy Teleszkai mentális világának a megértése nem kis nehézséget okoz a fiúnak. Ahogy a (14a)-ból kiviláglik, a fiúnak nemcsak a szándékok kitalálása, kikövetkeztetése jelent problémát: kérdéseivel sem jut előbbre, mert még ahhoz is kevés háttér-információval rendelkezik, hogy jó kérdést tegyen fel (*Nem jól kérdezel*). A (14b)-ben a fiú kifakadása (*nem tudok helyetted gondolkodni*) pedig a maga közhelyességével együtt hívja fel a figyelmet az interszubsjektivitással és perspektivikussággal jellemezhető referenciális értelmezésekkel együtt járó viszonylagos bizonytalanságra.

A (14a–b) kapcsán az is megemlíthető, hogy a mentális világ létrehozását a *Szárnyas lovak*ban egy alapvető paradoxon jellemzi: amíg Teleszkai gondolatainak, érzéseinek, szándékainak a megjelenítéséhez konstitutív ismérvként kapcsolódik az episztemikus bizonytalanság, addig az általa mondottak visszaadásához nem kapcsolódik ilyen attitűd. Sőt: az egyenes idézési mód egyértelmű előnyben

részesítésével mintha egyenesen kompenzálna a történetmondó: ha már arról nem képes számot adni, hogy mi zajlott Teleszkai fejében, legalább arról számoljon be pontosan, hogy mit hallott tőle. A paradoxon azonban azért paradoxon, hogy fel lehessen oldani. A történetmondó (elbeszélő 'én') világa – mint korábban láthattuk – sem a fizikai világ, sem a társadalmi világ tekintetében nem különbözik jelentősen a megfigyelő (elbeszélő 'én') világtól. Semmi sem utal arra, hogy nagyon sok idő eltelt volna a történetek óta, s hogy a fiú társadalomban elfoglalt helye nagyot változott volna. Ehhez jön hozzá még az, hogy a történetmondó mentális világában sem tapasztalhatók jelentős változások: az eseményekről való ismeretei nem gyarapodtak azóta (vö. Cohn 1978: 144). Semmi sem utal arra, hogy többet tudna, mint amikor megfigyelőként részese volt az eseményeknek. Igaz, arra sem utal semmi, hogy kevesebbet tudna: arra, amit akkor megfigyelt, megélt és megértett, kiválóan emlékszik és erről akkurátusan be is számol.

(15a) *Titokzatoskodása inkább gyermekesnek hatott, mint eszelősnek. S időnként gyanakodtam is, hogy nemcsak színjáték-e, amit csinál, hogy ne azt kényszerüljön tenni, amit esetleg a legszívesebben tenne: még egyszer magához húzni Rákhelt. Egy biztos: számunkra ismeretlen módon szenvedett, s mintha csakugyan dolgozott volna benne valami elfelejtett, ősi szerkezet.*

(15b) *Mégis, a hosszú és makacs felkészülés után egy pillanatig elképzelhetőnek látszott, hogy Teleszkai fennhangon utasításokat ad, hogy mit készítsék elő, mit csináljak, a lovakat hová vezessem. Az arca*

azonban egészen mást árult el, amikor megfordult. Mintha kicserélték volna. Talán most roppant össze visszavonhatatlanul, és most mondott le arról, amiről végül is soha nem mondott közelebbit.

Mindazonáltal – ahogy ezt a (15a) és a (15b) is alátámasztja – a *Szárnyas lovak* fiktív történetmondója egy eléggé megbízhatatlan elbeszélő. Nem azért, mert hazudik, hanem mert nincs kellő evidenciája ahhoz, hogy Teleszkai mentális világát adekvát módon megjelenítse. A feszültséget az okozza, hogy amíg az egyes cselekvéseket összekötő konkrét oksági viszonyok könnyen feldolgozhatók a „részletező, lassított, tárgyakra, részmozzanatokra figyelő módszeres bemutatásnak” (Thomka 1995: 64) köszönhetően, addig a terv egésze illetve egészének célja – részlegesen vélhetően még Teleszkai számára is – rejtve marad. Valami olyan hagyományt kellett volna folytatniuk, amelyről már Teleszkai is keveset, a fiú pedig még nála is kevesebbet tudott.

4. Összegzés helyett

A dolgozat olyan – funkcionális kognitív alapozású – modell kidolgozására tett javaslatot, amely a narratív diskurzusokban történetként megjelenő referenciális helyzetnek a megértését a történet fizikai világának (tér- és időviszonyainak), társadalmi világának (személyközi viszonyainak) és mentális világának (a szereplők mentális állapotainak) a megjelenítésével, illetve feldolgozásával kapcsolja össze. A modellt pragmatikai érdekelttségűvé teszi, hogy a történet világának a megteremtésében központi szerepet tulajdonít a kontextusfüggő kiindulópontok két alap-

típusának: a referenciális központnak, amelyből kiindulva végezhető el a történet térbeli és időbeli, valamint a személyközi viszonyainak a szituatív lehorgonyzása, valamint a tudatosság szubjektumának, amelyből kiindulva a történet szereplőinek tudati folyamatainak megjelenítése válik lehetővé. A *Szárnyas lovak* vizsgálatának általánosítható tapasztalata volt, hogy a fiktív beszédesemény és az elbeszélte események közötti referenciális kapcsolat (kontinuitás) alapvetően befolyásolja mind a referenciális központnak, mind a tudatosság szubjektumának a szerveződését és működését, és ezzel összefüggésben a történet fizikai, társadalmi és mentális világának a megértését. Ennélfogva a továbbiakban érdemes lenne számot vetni azzal is, hogy az említett referenciális kapcsolat hiányának milyen következményei lehetnek a történet fizikai, társadalmi és mentális világának megjelenítését és feldolgozását illetően.

Forrás

Mészöly Miklós: *Szárnyas lovak*. http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/MESZOLY/meszoly00263a_kv.html

Irodalom

- Brown, G. (1994): Modes of Understanding. In: Brown, G., Malmkjaer, K., Pollitt, A. and Williams, J. (eds.): *Language and Understanding*. Oxford: Oxford University Press. 10–20.
- Bruner, J. (2001 [1986]): A gondolkodás két formája. (Ford.: Ülkei Z.) In: László J. és Thomka B. (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. Budapest: Kijarat Kiadó. 27–57.

- Cohan, S. and Shires, L.M. (1988): *Telling Stories. A Theoretical Analysis of Narrative Fiction*. New York, London: Routledge.
- Cohn, D. (1978): *Transparent Minds. Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Csontos N. és Tátrai Sz. (2008): Az idézés pragmatikai megközelítése. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 59–119.
- Duranti, A. (1997): *Linguistic Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Genette, G. (1980): *Narrative Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- Kocsány P. (1996): A szabad függő beszéd a belső monológig. In: Szathmári I. (szerk.): *Hol tart ma a stilisztika?* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 329–348.
- Kugler N. (2008): Az episztemikus modalitást és evidencialitást jelölő módosítószók funkciói és a hozzájuk kapcsolódó műveletek. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 269–307.
- Ladányi M. és Tolcsvai N.G. (2008): Funkcionális nyelvészet. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 16–58.
- Langacker, R.W. (1987): *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, R.W. (1991): *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 2. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, R.W. (2001): Discourse in Cognitive Grammar. *Cognitive Linguistics 12 (2)*: 143–188.
- Langacker, R.W. (2002): Deixis and Subjectivity. In: Dirven, R., Langacker, R.W. and Taylor, J.R. (eds.): *Ground-*

- ing. *The Epistemic Footing of Deixis and Reference*. Berlin, New York: Mouton.
- Mey, J.L. (2001): *Pragmatics. An Introduction*. Second edition. Oxford: Blackwell.
- Robinson, E.A. (1997): The Cognitive Foundations of Pragmatic Principles: Implications for Theories of Linguistic and Cognitive Representation. In: Nuyts, J. and Pederson, E. (eds.): *Language and Conceptualization*. Cambridge: Cambridge University Press. 253–271.
- Sanders, J. and Spooren, W. (1997): Perspective, Subjectivity, and Modality from a Cognitive Point of View. In: Liebert, W-A., Redeker, G. and Waugh, L. (eds.): *Discourse and Perspective in Cognitive Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 85–112.
- Sinha, Ch. (1999): Grounding, Mapping and Acts of Meaning. In: Janssen, Th. and Redeker, G. (eds.): *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope and Methodology*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 223–255.
- Shina, Ch. (2001): The Epigenesis of Symbolization. In: http://www.luics.lu.se/ftp/pub/LUCS_Studies/LUCS85/Sinha.pdf
- Stanzel, F.K. (1984): *A Theory of Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Talmy, L. (1995): Narrative Structure in a Cognitive Framework. In: Duchan, J.F., G.A. Bruder and L.E. Hewitt (eds.): *Deixis in Narrative. A Cognitive Science Perspective*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. 421–460.
- Tátrai Sz. (2002): *Az 'ÉN' az elbeszélésben. A perszonális narráció szövegtani megközelítése*. Budapest: Argumentum Kiadó.
- Tátrai Sz. (2004): A kontextus fogalmáról. *Magyar Nyelvőr* 128: 479–494.

- Tátrai Sz. (2005): A nézőpont szerepe a narratív megértésben. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXI.* Budapest: Akadémiai Kiadó. 207–229.
- Tátrai Sz. (2006a): A narratív diskurzusokról – pragmatikai nézőpontból. In: Tolcsvai N.G. (szerk.): *Szöveg és típus.* Budapest: Tinta Kiadó. 211–232.
- Tátrai Sz. (2006b.): „Várj csak, hogy is kezdjem, hogy magyarázzam?” – Néhány megjegyzés a metapragmatikai tudatosság jelöléséről. In: Mártonfi A., Papp K. és Slíz M. (szerk.): *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére.* Budapest: Argumentum. 617–621.
- Thomka B. (1995): *Mészöly Miklós.* Pozsony: Kalligram.
- Tolcsvai N.G. (1999): Állat, ember, szolidaritás. Mészöly Miklós állatmotívumairól. In: „*Nem találunk szavakat?*” *Nyelvértelmezések a mai magyar prózában.* Pozsony: Kalligram. 149–159.
- Tolcsvai N.G. (2001): *A magyar nyelv szövegtana.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Tomasello, M. (2002 [1999]): *Gondolkodás és kultúra.* (Ford.: Gervain J.) Budapest: Osiris Kiadó.
- Urbanik T. (2005): Mitológia és néphagyomány Mészöly Miklós *Szárnyas lovak* című novellájában. In: <http://www.forrasfolyoirat.hu/0512/urbanik.html>
- Verschueren, J. (1995): Pragmatic Perspective. In: Verschueren, J., Östman, J.-O. and Blommaert, J. (eds.): *Handbook of Pragmatics.* Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 1–19.
- Verschueren, J. (1999): *Understanding Pragmatics.* London, New York, Sydney, Auckland: Arnold.
- Zlatev, J. (1997): *Situated Embodiment: Studies in Spatial Semantics.* Stockholm: Gotab.